

Varför är rika länder rika och fattiga länder fattiga?*

Ekonomisk teori har inte kunnat ge en tillfredsställande förklaring till att vissa länder blivit rika medan majoriteten förblivit fattiga. För att förstå detta måste vi – hävdar författarna – söka oss till institutionella faktorer och den ”nya institutionella ekonomin”. Skillnaden mellan rika och fattiga länder ligger i formella och informella institutioner, hur dessa förändras, samt de transaktionskostnader och incitament som institutionerna genererar.

Ekonomisk teori har inte kunnat ge en tillfredsställande förklaring till att en del länder är rika medan andra är fattiga, till att en del länder växer snabbt och andra långsamt, eller till att vissa länder efter en lång expansionsfas kan stagnera. Ekonomer har förvisso pekat ut flera faktorer som är av utomordentlig betydelse för ekonomisk tillväxt, såsom fri prisbildning, konkurrens, välspecifierade äganderätter etc. En viktig pusselbit har dock saknats. Man har inte förklarat varför sådana förutsättningar för tillväxt, tex fungerande marknader, vuxit fram i vissa länder men inte i andra. Den neoklassiska tillväxtteorin kastar inte så mycket ljus över dessa frågor (Solow [1956]). Den forskningsgren som i den anglosaxiska litteratu-

ren går under benämningen *growth accounting* (se exempelvis Denison [1967]) har visserligen beräknat de relativa bidragen till den ekonomiska tillväxten från kapitalbildning, tekniska framsteg mm, men den säger föga om tillväxtens yttersta orsaker: varför individer sparar och investerar, vad som ligger bakom innovationer, eller varför kapitalbildning och innovationer varit mer omfattande i vissa samhällen än i andra. Om resultaten från denna forskningsgren har Mancur Olson hävdad: ”De spårar inte tillväxtens källor till deras djupaste ådror, de spårar vattnet i floden till bäckarna och sjöarna varifrån det kommer, men de förklarar inte regnet” (Olson [1982]).

Inte heller utvecklingsekonomin har på ett tillfredsställande sätt kunnat förklara ”regnet”. Man har svårt att förklara varför Europa är välmående medan Afrika är fattigt, eller varför exempelvis Sydkorea har haft en enastående ekonomisk tillväxt i några decennier medan andra länder i tredje världen stagnerat.

Den avgörande skillnaden mellan rika och fattiga länder är antagligen av institu-

Fil dr CARL HAMPUS LYTTKENS är verksam vid Nationalekonomiska institutionen och Institutet för ekonomisk forskning, Lunds universitet.

Fil dr CLAUDIO NALIN är kansliråd vid Finansdepartementets internationella avdelning. Han är också knuten till Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet.

*Nalin tackar SAREC för finansiellt stöd.

tionell natur. Syftet med denna artikel är därför att diskutera institutionella faktorer och transaktionskostnaders betydelse för ekonomisk tillväxt. Höga transaktionskostnader synes vara ett av de största hindren mot ekonomisk tillväxt i utvecklingsländerna. Den nya teoribildningen kring institutioner och transaktionskostnader (*new institutional economics*) kanske inte heller den kan förklara tillväxtens yttersta orsaker, men den kan ändå få stor betydelse för vår förståelse av u-ländernas problem. Den förändrar grunderna för nationella biståndsgivares och internationella organisationers insatser i tredje världen. Den institutionella ekonomin är också i hög grad relevant för problemen i Östeuropa och Sovjetunionen, inte minst när det gäller svårigheten att byta från ett ekonomiskt system till ett annat.

Bristande intresse för institutionella aspekter

Utvecklingsekonomin som akademisk disciplin tog form efter andra världskriget. I stor utsträckning applicerades teori utvecklad för analys av industriländerna på problem i utvecklingsländerna. Ett påtagligt exempel på detta är hur tillväxtteori i form av den sk Harrod-Domarmodellen tillämpades på u-ländernas situation. Man kom under lång tid att betrakta u-ländernas problem som ett kapitalbildningsproblem: utvecklingsländernas kapitalstock var för liten och det framstod som den viktigaste uppgiften att öka utrymmet för investeringar.¹ Detta kunde ske genom ett ökat inhemskt sparande och genom bistånd från de rika till de fattiga länderna. Bristen på ett effektivt användande av resurserna i u-länderna sågs inte alltid som ett viktigt problem, vilket följande citat av två förgrundsgestalter i utvecklingsekonomin illustrerar: "... utvecklingsproblematiken handlar om brist på resurser, speciellt brist på kapital, snarare än om ineffektivt utnyttjande av resurser" (Meier & Baldwin [1957]).

Idag står emellertid vikten av ett effektivt resursutnyttjande i centrum för debatten om u-länderna, och därmed också betydelsen av bla ett fungerade prissystem. Detta är ett viktigt framsteg, men enligt vår mening finns en resterande brist: den institutionella ramen för de ekonomiska aktörernas agerande har ägnats ganska lite intresse inom utvecklingsekonomin. Ofta har man utgått från det outtalade antagandet att den institutionella ramen fungerar på ungefär samma sätt som i industriländerna. Därmed har man bortsett från den potentiellt viktigaste förklaringsvariabeln.

En annan stor brist i vår kunskap om ekonomisk utveckling är hur och varför institutioner förändras över tiden. I synnerhet: Vad är det som gör att tillväxtbefrämjande institutioner utvecklas? Även i det nu välmående Västeuropas historia har fattigdom och stagnation varit dominerande företeelser. En väl så intressant fråga är därför varför vissa länder är rika. Denna fråga har intresserat ekonom-historiker (se t ex North [kommande], North & Thomas [1973], och Rosenberg & Birdzell [1986]), och kanske borde även utvecklingsekonomen ha ägnat den större uppmärksamhet. Basta sättet att lära sig utvecklingens mekanismer kan vara att studera vår egen historia, men på ett annat sätt än i utvecklingsekonominns barndom – nämligen utifrån ett institutionellt perspektiv.

Den nya institutionella ekonomin och staten som plundrare

Ekonomiska aktörer begränsas och påverkas i sitt handlande av den institutionella ramen. Till denna hör t ex lagar och politiska spelregler. Den nya teoribildningen sätter dessa institutioner i centrum. Ekonom-historikern Douglass North, som är en förgrundsgestalt inom

¹ Se exempelvis Lundahl [1988] för en översikt av utvecklingsekonomin.

detta område, har bla försökt förklara under vilka förutsättningar det växer fram politiska och ekonomiska institutioner som gynnar ekonomisk tillväxt. Med andra ord försöker han förklara sådant som ofta tas för givet av ekonomer. I boken *Structure and Change in Economic History* [1981] havdar North att ekonomisk ineffektivitet och stagnation utgör regel snarare än undantag, såväl om man ser till historien som om man ser till samtiden. Detta förklarar han med hjälp av en teori om statsmaktens agerande och transaktionskostnaderna för beskattning.

I den traditionella välfärdsekonomin har staten i allmänhet betraktats som en altruistisk aktör som kan korrigerar olika "marknadsmislyckanden". Denna syn ifrågasattes i *public choice*-skolan, där man istället ofta betonar förekomsten av "politikermislyckanden". I *public choice*-litteraturen antas att politiker, byråkrater m fl maximerar sin egen "nytta". Detta kan ta sig olika uttryck: röstmaximerande politiker, budgetmaximerande byråkrater etc.

Även North bygger på antagandet att varje individ maximerar sin egen nytta. Detta har som logisk konsekvens att statsmakten i många fall är ett instrument som primärt används för att gynna härskaren och honom närstående personer. Man får en "plundrarstat".

Man kan enligt North förvänta sig att en plundrarstat ofta skapar äganderättsförhållanden och andra regler, som är *ineffektiva* i bemärkelsen att de hämmar ekonomisk tillväxt. Beskattning är förknippat med transaktionskostnader: mätkostnader, insamlingskostnader och kontrollkostnader. Exempelvis måste både skattebetalarna och skatteindrivarna själva kontrolleras om pengarna skall nå fram till härskaren. Det är långtifrån självklart att de äganderättsförhållanden som underlättar beskattning också är gynnsamma för ekonomisk tillväxt. En plundrarregim försöker maximera sin nettointäkt, och kommer ofta att föredra reg-

ler som förenklar beskattningen trots att det sker på bekostnad av den ekonomiska tillväxten. Likaså kan staten vara benägen att gynna aktiviteter som kostar mindre att beskatta. Det är tex relativt enkelt att beskatta ett enskilt monopolföretag, medan det är svårt att beskatta en utspridd, fattig jordbruksbefolkning.

Ett annat skäl till att härskaren tenderar att skapa ineffektiva äganderättsförhållanden är att det alltid finns konkurrenter om makten. Regimen tvingas därför ge favörer till viktiga grupper som annars skulle kunna ge sitt stöd till någon konkurrent. Även detta leder till att regimen vidtar åtgärder som snedvrider konkurrensen och hämmar effektiviteten.

Många av regimerna i de fattiga länderna torde kunna karakteriseras som plundrarregimer. Härskarnas primära intresse tycks vara att hålla sig kvar vid makten och samtidigt berika sig själva och sina anhängare.² Till de de mer välkända "plundrarna" hör exempelvis Mobutu i Zaire, Bokassa i Centralafrikanska republiken, Amin i Uganda, Somoza i Nicaragua, Haile Selassie i Etiopien, Trujillo i Dominikanska republiken och Marcos i Filippinerna. Listan skulle lätt kunna utvidgas.

Mobutu Sese Seko är enväldshärskare i ett av Afrikas fattigaste länder. Ingen, förutom möjligen Mobutu själv, vet hur stora hans ekonomiska tillgångar är. Han äger fastigheter i bl a Schweiz, Frankrike, Belgien, Italien och Spanien. Han har tillgångar i form av mark, plantager, industrier och fastigheter i Zaire. Det hävdas att ungefär en tredjedel av landets BNP står till Mobutus förfogande (Young & Turner [1985]). Francisco Macia Guema,

² Denna slutsats följer av att studera deras faktiska beteende. Vi har här avslöjade preferenser, på samma sätt som man i konsumtionsteori drar slutsatser om konsumentens nyttofunktion med ledning av dennes faktiska konsumtionsval.

diktator i Guinea under 1970-talet, och Idi Amin är några av de många andra afrikanska härskare som roffade åt sig så mycket de kunde under sin tid vid makten. Ferdinand Marcos förmögenhet beräknas ha uppgått till fem miljarder dollar när han tvingades lämna Filippinerna 1986 (Seagrave [1988]). Rafael Trujillo, diktator mellan 1930 och 1961, visade ett synnerligen stort intresse för sin personliga ekonomi. Han och hans familj lade beslag på ungefär hälften av Dominikanska republikens brukbara jordareal och han kontrollerade större delen av landets industri. Hans tillgångar i utländska banker uppgick vid hans död till uppskattningsvis en miljard dollar. I grannlandet Haiti skapade François Duvalier en stor personlig förmögenhet och sonen, Jean Claude Duvalier, hade samma intresse. Anastasio Somoza i Nicaragua ägde en förmögenhet på mellan 40 och 150 miljoner dollar när han mördades 1980.³

En plundrarstat karakteriseras av både statisk och dynamisk ineffektivitet. För att gynna sig själva och viktiga anhängare tillgriper regimen lagstiftning, beskattning och konfiskering, oavsett vilka konsekvenser detta får för samhällsekonomin. Det uppstår då "snedvridningar" i ekonomin, tex genom att skilda ekonomiska aktörer möter olika priser på mark och kapital. Detta medför statisk ineffektivitet.

I ett sådant samhälle går också mycket resurser åt till "direkt improduktiva rantesökande aktiviteter" (Bhagwati [1982]). Detta syftar på verksamhet som är lönsam för den enskilde individen, men som inte bidrar till en ökad produktion av varor och tjänster i samhället. Aktörer satsar tid och pengar på att erhålla särskilda förmåner från staten, exempelvis monopol på en viss verksamhet.

En nödvändig förutsättning för en gynnsam ekonomisk utveckling är att det görs långsiktiga investeringar. I en plundrarstat kan emellertid regimen när som helst komma att konfiskera en lönsam

verksamhet. En investerare kan inte vara säker på att han får behålla vinsterna av sina insatser. Det är lätt att finna exempel där plundrarregimer konfiskerat lönsamma verksamheter. Mobutu "nationaliserade" plantager och industrier, bl a utländska sådana, och förvaltade dessa själv eller delade ut dem bland sina anhängare. Amin tvingade de asiatiska affärsmännen att lämna Uganda och deras egendomar hamnade i Amins och hans supportrars händer. Trujillo lade beslag på i princip allting som var lönsamt i Dominikanska republiken. Marcos i Filippinerna, Duvalier i Haiti och Somoza i Nicaragua agerade på samma sätt. Bl a därför är dessa regimer också dynamiskt ineffektiva.⁴

Institutioner, institutionell förändring och ekonomisk utveckling

Att plundrarstatens agerande leder till ineffektivitet och ekonomisk stagnation är inte ämnat att förvåna. Alla u-länder är givetvis inte renodlade plundrarstater som de som beskrivits ovan. Även för andra u-länder, inklusive de som för närvarande har en demokratiskt vald regimen, torde emellertid bristen på ekonomisk utveckling stå att söka i institutionella faktorer. Dessa kan bl a uppvisa likheter med plundrarstatens. Oavsett slaget av regimen kan tex vissa aktörer tillskansa sig ett oproportionerligt stort inflytande på den politiska beslutsprocessen och därmed framtvunga regler som gynnar den egna snäva gruppen. Omfattande rantesökande aktiviteter och korrupcion präglar också demokratier som Indien och länderna i Latinamerika. Det finns följande

³Se exempelvis Kapuschinski [1983] om Selsie, Brocket [1988] om Somoza, Lundahl & Vedovato [1989] om Duvalier och Trujillo.

⁴Se också Lundahl & Vedovato [1986] om plundrarstaten och dess ekonomiska konsekvenser.

anledning att vänta sig att en demokratiseringsprocess automatiskt leder till ekonomisk utveckling. Tvärtom kan ineffektiva institutioner vara långlivade (mer om detta nedan).

Vad som är betydligt svårare att förklara är varför vissa länder, i motsats till majoriteten, lyckas nå hög tillväxt och en hög levnadsstandard. Det råder inte brist på mer eller mindre *ad hoc*-mässiga förklaringar. Gordon Tullock [1987] har exempelvis framfört åsikten att Sydkoreas snabba ekonomiska tillväxt under president Park Chung Hee var en biprodukt av Parks utrensning av den gamla makteliten. När han kom till makten i början av 1960-talet visste han att delar av regeringen och byråkratin var emot honom. Han avskedade därför en stor del av den korrumpade och inkompetenta administrationen, vilket enligt Tullock medförde att ekonomin kunde omvandlas från en ineffektiv centralstyrd ekonomi till en öppnare och mer marknadsorienterad ekonomi. Likaså menar Mancur Olson [1982] att den japanska ockupationen av Taiwan ledde till att existerande intresseorganisationer slogs ut och förhindrade framväxten av nya. Avsaknaden av starka intresseorganisationer möjliggjorde enligt Olson den snabba tillväxten i Taiwan. Det ligger säkert mycket i Tullocks, Olsons och andras iakttagelser, men detta slags resonemang förser oss knappast med någon generell förklaring till att bara vissa länder blir framgångsrika.⁵ Förklaringen ligger troligen inte heller i att härskarna i dessa länder skulle haft andra motiv för sitt agerande än vad härskare i fattigare länder har.

I sin kommande bok *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* försöker Douglass North utforma en mer generell teori för att förklara varför vissa länder lyckas ekonomiskt. Hans analys omfattar både vilka institutionella förhållanden som är gynnsamma för ekonomisk tillväxt och en teori för hur institutioner *förändras* över tiden.⁶

Det mest grundläggande problemet är frågan hur institutioner förändras, eftersom det avgör hela samhällsutvecklingen. Institutioner ger de spelregler som styr individens agerande och beslut. Institutioner är inte bara *formella* begränsningar, såsom lagar, utan också *informella* regler, såsom sociala konventioner eller självpålagda normer. De formella reglerna utgör i själva verket den mindre delen av alla de regler som styr vårt handlande.

Institutionerna avgör vilken typ av beteende som är individuellt rationellt. De avgör om det är lönsamt att bidra till teknisk utveckling, innovationer och dylikt, eller om det är mer lönsamt att ägna sig åt aktiviteter som gör samhället mer improduktivt, t ex omfördelning av givna resurser. Institutionerna bestämmer också vilken typ av kunskap och förmåga som det är lönsamt att tillägna sig, liksom vilken världsbild individer kommer att ha och anpassa sitt handlande till.

Det är som vi sett lätt att förklara förekomsten av ineffektiva institutioner. Det är mindre självklart varför dessa kan bestå i generation efter generation, sekel efter sekel. Var finns den politiske entreprenören? Norths förklaring baseras här på att det finns stora skalfördelar i att be-

⁵ Det går inte heller att finna något entydigt samband mellan politisk styrelseform och ekonomisk utveckling i tredje världen. Det finns t ex inga empiriska belägg för att demokratier skulle vara mer ekonomiskt framgångsrika (Laband [1984]). Även om så vore fallet skulle problemet kvarstå att förklara uppkomsten av demokrati som politisk institution. Det har framförts att kausaliteten skulle kunna gå åt andra hållet – från ekonomisk utveckling till politisk styrelseform. Det finns även teorier som implicerar att demokrati skulle vara relativt mindre tillväxtbefrämjande än diktatur (se Lane & Ersson [1990]).

⁶ Det är omöjligt att här i detalj redogöra för Norths idéer. Vi koncentrerar oss på en översikt av de punkter som har störst relevans för utvecklingsökonomi.

vara existerande institutioner. Det är mycket dyrt – mänskligt och materiellt – att omstrukturera ett samhälle. I och med att det är dyrt  r det också svårt att engagera en tillräcklig mängd individer för att kunna åstadkomma en sådan förändring.⁷ I stället är institutionell förändring till sin natur (nästan) alltid en gradvis process. Att institutionella förändringar sker gradvis beror också på betydelsen av de informella institutionerna och på mängden av regler. Eventuella försök att ändra samhällsstrukturen genom en drastisk förändring av de formella reglerna för sällan så långtgående konsekvenser som initiativtagaren väntat sig. En "formell revolution" berör bara en mindre del av alla de regler som styr individuellt handlande; många andra  r informella och ändras bara långsamt.

Institutionell förändring sker alltså gradvis och utvecklingen styrs av oräkneliga små beslut, där varje individ agerar med utgångspunkt från gällande spelregler och försöker utnyttja de marginaler där just han kan göra ytterligare vinster. Det som driver fram mer grundläggande strukturella förändringar är förskjutningar i relativpriserna i samhället, eftersom detta ändrar inriktningen på stora mängder individuella beslut.

Aktörer kan välja att maximera sin nytta inom de givna institutionella ramarna eller välja att lägga resurser på att åstadkomma förändringar i de formella reglerna. Vilka av dessa alternativ som väljs beror på deras relativa lönsamhet. De förändringar i de formella reglerna som enskilda aktörer/grupper kan komma att sträva efter har, som vi redan konstaterat, ofta egenskapen att hämma ekonomisk tillväxt: monopolställning, andra begränsningar i den ekonomiska friheten, omfördelning (osäkra äganderätter) etc. Summan av alla individuella beslut leder därför ofta samhället i en improduktiv riktning.

Den viktigaste av de individuella aktörerna är vanligtvis den som besitter stats-

makten. Härskaren har betydligt större möjligheter än andra att åstadkomma förändringar i de formella reglerna. Dessa möjligheter kan vara konstitutionella eller bygga på det våldsmonopol som ofta följer med statsmakten. Dessutom kan härskaren ha mycket mer att vinna på en ändring av reglerna (eftersom hans del av den totala kakan  r större), liksom hans potentiella förluster vid ändringar kan vara större än andra medborgares. Som vi noterat ovan är det långtifrån självklart att de institutionella förändringar som gynnar härskaren även leder till ekonomisk tillväxt.

Vi har noterat 1) att större institutionella förändringar är osannolika, och 2) att förändring sker gradvis som ett resultat av alla aktörers agerande med eller mot det rådande formella systemet. Det  r också så att individer har lärt sig ett visst system och skaffat den typ av kunskaper och förmåga som bel nas i just detta system. Detta skapar även deras "modell" av hur världen fungerar. I en sådan situation kommer – i stort sett – samma beteende att vara lönsamt i morgon som idag. Existerande institutioner är resultatet av en historisk utveckling, men denna historiska utveckling har därmed också format hur individer agerar, vilket beteende som bel nas av systemet. Sålunda kommer en ekonomi att fortsätta i samma riktning som den rört sig under föregående period. Förändringar i denna utvecklingsriktning sker normalt bara långsamt och marginellt.⁸ Institutionell utveckling  r därmed *riktningsberoende*.

North ser alltså framför sig en bild av institutionell utveckling, där det på medellång sikt kan vara omöjligt att i detalj

⁷ Detta  r en variant på det välkända gratispassagerare-problemet. Jfr Olson [1965].

⁸ Därmed inte sagt att riktning ndring  r omöjlig; den kan uppkomma p ga oväntade effekter av individuella beslut, externa effekter, eller till följd av exogena chocker.

förutsäga en ekonomis utveckling, men där den långsiktiga utvecklingsriktningen kan vara relativt välkänd. Den så kallade kaos-teorin beskriver likartade fenomen inom naturvetenskaperna.⁹

De länder som uppnått hög ekonomisk tillväxt har sålunda (delvis slumpmässigt) kommit att följa en väg där institutionerna gradvis blivit allt effektivare. Storbritannien är ett exempel på detta. Framför allt från 1600-talet och framåt lades där den institutionella grunden för ekonomisk tillväxt, handel och marknadsekonomi. Detta skedde i en sorts implicita förhandlingar, där kungamakten gavs ökade skatteintäkter i utbyte mot att undersåtarna fick politiskt inflytande samt skydd mot konfiskationer och andra övergrepp.¹⁰ I Spanien däremot ledde likartade finansiella problem för kungamakten till utvecklandet av en centraliserad byråkrati och starkt reglerad ekonomi. Trots ett bättre utgångsläge kom Spanien att följa en sämre utvecklingsväg än den engelska ekonomin. Enligt North kan det institutionella arvet från Spanien förklara mycket av Latinamerikas problem idag.

I den andra delen av Norths teori diskuteras vilken typ av samhällsinstitutioner som befrämjar ekonomisk tillväxt. Här står transaktionskostnaderna i ekonomin i centrum för uppmärksamheten.

Transaktionskostnadernas betydelse i de fattiga länderna

Grundläggande för ekonomisk teori är tanken att specialisering är lönsamt och specialisering förutsätter i sin tur att det finns möjligheter att genomföra bytes-transaktioner. Samtidigt har ekonomisk teori i allmänhet förutsatt att det inte kostar något att genomföra byten, att transaktionskostnaderna är noll. Men transaktionskostnaderna är enligt North oerhört betydelsefulla för ekonomins funktionsätt och institutionerna spelar i sin tur en avgörande roll för transaktionskostnadernas storlek. Institutionernas

förmåga att reducera transaktionskostnaderna har avgörande betydelse för ekonomins utveckling på längre sikt.

Varför är det förenat med kostnader att genomföra transaktioner? I korthet kan man säga att detta beror på att det går åt resurser för att definiera innehållet i bytestransaktioner och för att garantera deras efterlevnad. Varor som är likartade kan ändå skilja sig åt på flera sätt, och den potentielle konsumenten kan tvingas lägga ner mycket tid på att informera sig om varans kvalitet. Om han inte känner säljaren kanske han också behöver information om dennes tidigare förehavanden. En viss odlingsbar jordlott kan tex vara annorlunda beskaffad än en annan, vilket tvingar den potentielle arrendatorn att informera sig om dess kvalitet. Om jordlotten är beroende av vatten som delas med grannar så är dessas förväntade beteende av stor vikt. Listan kan göras mycket lång.

I ett industrialiserat land behöver i allmänhet individen inte lägga ner så stor tid på att skaffa sig denna typ av information. Dagligen ingår vi ett stort antal avtal av olika slag med individer som vi inte känner personligen. Vi känner exempelvis inte kassörskan i varuhuset och vi vet kanske inte vem som äger det. Men vi vågar bete oss på detta sätt eftersom varornas egenskaper är relativt väl definierade och vi vet att det finns en legal struktur som

⁹Norths analys är på det hela taget övertygande. Om man skall kritisera den så är det enligt vår mening i första hand på två punkter. För det första ser han en väsentlig roll för ideologier och altruistiskt beteende i den process som vi beskrivit (vi har inte gått in på denna sida av hans argument). I så fall återstår det att förklara uppkomsten av ideologier, vilket North själv påpekar. För det andra har denna analys ett visst drag av determinism över sig, vilket vi finner något svårsmalt. Visserligen hävdar North att det långsamt (riktningsberoende) utvecklingsväg finns en rad konkreta valmöjligheter, men relationen mellan dessa "fria val" och teorin verkar inte helt klar.

¹⁰Jfr även Levi [1988].

gör det möjligt att klaga och få rätt om en viss vara visar sig vara av undermålig kvalitet. Den institutionella ramen garanterar att de (implicita) kontrakt vi dagligen ingår också efterlevs. Detta gör det möjligt för oss att ingå överenskommelser med fullständiga främlingar, vilket i sin tur möjliggör specialisering och stordriftsfördelar.

I den fattiga världen kan däremot transaktionskostnaderna vara mycket höga. Man väljer gärna att ingå avtal med personer som man känner (familjemedlemmar, grannar etc) medan man har anledning att vara mycket mer försiktig gentemot främlingar. Osäkerheten kan medföra att man avstår från potentiellt värdefulla transaktioner mellan individer, mellan företag, mellan företag och stat etc, och på såväl varu- som faktormarknader. Detta minskar graden av specialisering.

North menar att osäkerheten och den därav följande skillnaden i transaktionskostnader är den avgörande skillnaden mellan fattiga och rika länder: "samhällets oförmåga att utveckla effektiva och billiga metoder för att garantera efterlevnad av kontrakt är den viktigaste källan både till stagnation i historien och till underutvecklingen i den tredje världen idag" (North [kommande], s 73).

Utvecklingsekonomin har inte i någon större utsträckning analyserat dessa faktorer som North identifierar som centrala för ekonomisk tillväxt. De flesta böcker som används i den akademiska undervisningen berör överhuvud taget inte detta problem. Till de centrala tankarna i utvecklingsekonomin hör av tradition i stället teorier kring "dual ekonomi", "balanserad kontra obalanserad tillväxt", "fullständigt elastiskt utbud av arbetskraft", "big push", "beroende" mm. Ingen av dessa diskuterar transaktionskostnadernas betydelse för ekonomisk utveckling. Den nya institutionella ekonomin har sålunda öppnat ett nytt fält för utvecklingsforskningen.

Norths analys har redan inspirerat en forskare som Hernando de Soto, som med boken *The Other Path* [1989] väckt mycket debatt i Latinamerika.¹¹ de Soto gör upp med många av myterna kring Latinamerikas ekonomiska problem. Det har varit en vanlig uppfattning att regionens ekonomiska problem är en konsekvens av dess "beroende" av den rika världen, speciellt Förenta staterna. Många andra har hävdat att omständigheter utanför de latinamerikanska ländernas egen kontroll – såsom försämrade bytesförhållanden – i hög utsträckning bidragit till deras stagnation. Det är också en vedertagen uppfattning att regimerna fört en liberal *laissez faire*-politik, och att marknadskrafterna genererat stora inkomstskillnader och förorsakat "beroendet".

de Soto undersöker den peruanska ekonomin och visar med all önskvärd tydlighet att ekonomin *inte* kännetecknas av *laissez faire*. Den är istället genomreglerad. Marknaderna fungerar mycket dåligt i Peru och transaktionskostnaderna är extremt höga.

de Soto visar svårigheterna att etablera ekonomisk verksamhet inom ett flertal branscher, bl a i handel- och transportsektorerna. Det kan ta år av en individs arbetstid att starta en liten firma för tillverkning, att öppna en butik osv. Det handlar om att ta sig igenom svåra byråkratiska labyrinter, där flera departement och statliga verk kan vara involverade. Dessa kostnader omöjliggör ofta ny verksamhet. Också efter det att en verksamhet etablerats är kostnaderna för att uppfylla olika byråkratiska krav extremt höga.

Konsekvensen av de höga kostnaderna för etablering av företag i den legala "formella" sektorn är att individer tar sin tillflykt till den "informella" sektorn. Man startar småföretag, öppnar butiker och

¹¹ Boken recenserades i *Ekonomisk Debatt* av Stefan de Vylder [1990].

organiserar transporter utanför lagen. De Soto visar att den informella sektorn sjuder av aktivitet och företagsamhet.

Samtidigt är emellertid transaktionskostnaderna mycket stora även i den informella sektorn. Dess brist på legal status och osäkra äganderättsförhållanden skapar en osäkerhet som hämmar produktivitet och tillväxt. Eftersom verksamheten inte är legal kan den i princip beslagtas och aktörerna utsätts ofta för trakasserier ifrån myndigheternas sida. Eftersom man vill undvika upptäckt opererar man i liten skala och kan därför inte dra nytta av skalfördelar. Man använder hellre släktingar än främmande personer som arbetskraft. Avsaknaden av legal status gör det nästan omöjligt att erhålla krediter eftersom man inte kan använda företaget som säkerhet, och man kan inte försäkra verksamheten. Man kan inte heller omvandla företag till aktiebolag.¹² North konstaterar: "Den institutionella ramen leder inte bara till höga transaktionskostnader [i tredje världen] utan osäkra äganderättsförhållanden leder också till att man använder teknologier med föga fast kapital och utan långsiktiga överenskomelser" (North [kommande], s 88).

Man har tidigare observerat att osäkra äganderättsförhållanden verkar hämmande på jordbrukssektorn, där huvuddelen av befolkningen är verksam i många av utvecklingsländerna. Osäkra kontraktsförhållanden leder till höga transaktionskostnader och det saknas ofta en legal struktur som definierar och skyddar egendomsrätter. Osäkerhet till följd av oklara avtal om arrenden är också vanligt. Undersökningar från Centralamerika visar att i vissa länder har den övervägande delen av kontrakten varit oskrivna och omfattat en kortare period än ett år (Brocket [1988]). Arrendatorn vet alltså inte det exakta innehållet i den transaktion han ger sig in i. Ofta förnyas inte kontrakten och arrendatorn kan tvingas bort från jorden.

Det peruanska politiska systemet har

ett stort inslag av "improduktiva räntesökande aktiviteter". Dyliga aktiviteter hänger samman med att ekonomin är starkt reglerad och att det finns en påtaglig tradition av att politiker utdelar privilegier till olika individer. Staten är aldrig neutral och behandlar aldrig två personer på samma sätt: "Det finns inte två personer som betalar samma skatt, det finns inte två importvaror som beskattas med samma tullsatser, två exportprodukter som subventioneras på samma sätt eller två individer som har tillgång till kredit på samma villkor" (de Soto [1989], s 195). Vi kan tillägga att situationen är likartad i många länder i tredje världen. Den samhällsekonomiska kostnaden för detta är säkerligen mycket stor. Exempelvis bedömer Mohammad & Whalley [1984] att den samhällsekonomiska kostnaden för "improduktiva räntesökande aktiviteter" i den indiska ekonomin motsvarar 30 till 45 procent av landets BNP.

Avslutande kommentar

Den ekonomiska forskningen har inte kunnat ge någon bra och entydig förklaring till att vissa länder förblivit fattiga medan vissa blivit rika. Utvecklingsekonomin har visat ett relativt svagt intresse för institutionernas roll för den ekonomiska utvecklingen trots att just institutionella skillnader tycks utgöra den avgörande skillnaden mellan rika och fattiga länder. Vidare är transaktionskostnadernas storlek centrala för ekonomins funktionssätt. I en ekonomi med höga transak-

¹² Det kan namnas att de Soto är optimistisk om möjligheten till drastiska institutionella förändringar i Peru och i övriga Latinamerika. Han gör jämförelser med merkantilismens nedgång i Västeuropa och menar att trycket från den informella sektorn på de peruanska politikerna är så stort att dessa kommer att tvingas att genomföra institutionella förändringar.

tionskostnader blir byten dyra och svåra att genomföra och potentiella vinster av specialisering förverkligas endast i mycket begränsad utsträckning. Konsekvensen blir låg produktivitet och långsam ekonomisk tillväxt.

Denna teori och dess beståndsdelar – *institutionernas grundläggande betydelse* för individens agerande och för den ekonomiska utvecklingen, deras *gradvisa förändring*, samt *utvecklingens riktning* – ger oss på det hela taget en långt mer pessimistisk syn på utvecklingsländernas möjligheter än vi varit vana vid. Det kommer att vara svårt och ta mycket lång tid att vrida utvecklingen rätt i länder där den institutionella strukturen huvudsakligen belönar improduktivt agerande. Samma problem möter vi ju för övrigt i Östeuropa, vilket flera observatörer noterat.¹³

Den institutionella teorin har också bestämda implikationer för den direkta biståndspolitiken. Det är exempelvis med detta synsätt synnerligen betänkligt att låta bistånd kanaliseras genom mottagarlandets administrativa apparat. Ett sådant resursflöde ökar ju lönsamheten i att kontrollera dessa institutioner, i att ägna sig åt omfördelning i stället för produktiva insatser, i att bedriva räntesökande aktiviteter. Därmed befästs en institutionell struktur som inte är ägnad att gynna ekonomisk tillväxt.

Detta sätt att betrakta utvecklingsländerna kan komma att få stort inflytande över forskningen framöver. Den positiva sidan av saken är att vi nu kanske äntligen är på väg mot en förståelse av förutsättningarna för ekonomisk utveckling, så att vi kan förklara varför just vissa länder lyckas. Det är bara med denna förståelse vi kan hjälpa fattiga länder att vända utvecklingen i önskad riktning, liksom hjälpa oss själva att inte sjunka ned i stagnation.

¹³Se tex Hedlund [1990], North [kommande] s 145, och Rothstein [1990].

Referenser

- Bhagwati, J, [1982], "Directly Unproductive, Profit-Seeking (DUP) Activities". *Journal of Political Economy*. Vol 90, s 988-1002.
- Brocket, C D, [1988], *Land, Power and Poverty*. New York.
- Denison, E F, [1967], *Why Growth Rates Differ*. Washington.
- Hedlund, S, [1990], "Från plan till marknad via kaos – om övergångsperiodens politiska ekonomi i Östeuropa". *Ekonomisk Debatt*, Årg 18, Nr 7.
- Kapuschinski, K, [1983], *The Emperor*. London.
- Laband, D N, [1984], "Is There a Relationship Between Economic Conditions and Political Structures?" *Public Choice*, Vol 43, s 25-37.
- Lane, J-E & Ersson, S, [1990], *Comparative Political Economy*. London.
- Levi, M, [1988], *Of Rule and Revenue*. Berkeley.
- Lundahl, M, [1988], "Utvecklingsekomin under efterkrigstiden – några huvudlinjer". *Ekonomisk Debatt*, Årg 16, Nr 5.
- Lundahl, M & Vedovato, C, [1986], "Statens betydelse för utvecklingen i fattiga länder". *Ekonomisk Debatt*, Årg 14, Nr 1.
- Lundahl, M & Vedovato, C, [1989], "The State and Economic Development in Haiti and the Dominican Republic". *Scandinavian Economic History Review*, Vol 37, s 39-59.
- Meier, G M & Baldwin, R, [1957], *Economic Development*. New York.
- Mohammad, S & Whalley, J, [1984], "Rent Seeking in India; Its Costs and Policy Significance". *Kyklos*, Vol 37, s 387-413.
- North, D C, [1981], *Structure and Change in Economic History*. New York och London.
- North, D C, [kommande], *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.
- North, D C & Thomas, R T, [1973], *The Rise of the Western World. A New Economic History*. Cambridge.
- Olson, M, [1965], *The Logic of Collective Action*. Cambridge, MA och London.
- Olson, M, [1982], *The Rise and Fall of Nations. Economic Growth, Stagflation and Social Rigidities*. New Haven och London.
- Rosenberg, N & Birdzell, L E, [1986], *How the West Grew Rich*. London.
- Rothstein, B, [1990], "Barnatro på marknaden". *Sydsvenska Dagbladet*, 1990-11-29.

- Seagrave, A, [1988], *The Marcos Dynasty*. New York.
- Solow, R, [1956], "A Contribution to the Theory of Economic Growth". *Quarterly Journal of Economics*, Vol 70, s 65-94.
- de Soto, H, [1989], *The Other Path. The Invisible Revolution in the Third World*. New York.
- Tullock, G, [1987], *Autocracy*. Dordrecht.
- de Vylder, S, [1990], Recension av de Soto, H, *Den andra vägen. Marknadsekonomi för Latinamerika. Ekonomisk Debatt*, Årg 18, Nr 3.
- Young, C & Turner, T, [1985], *The Rise and Fall of the Zairian State*. London.